

ДЕМОКРАТИЧНА ГРОМАДСЬКІСТЬ ТА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ: ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

DEMOCRATIC PUBLICITY AND THE INSTITUTIONALIZATION OF THE PUBLIC SPHERE: DETERMINANTS OF POLITICAL PARTICIPATION

Третяк О.А.,

*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Розглядається значення поняття «громадськості», яке висвітлює «перехідну ланку» між індивідуальною та колективною політичною участю. Вивчаються інституалізація публічної сфери політики як важливий індикатор глибини демократичних реформ. Розкриваються типи політичної участі, який виступає провідним чинником ідентифікації можливостей позитивного сценарію демократичних перетворень. Встановлюються особливості фундаментальних змін, що роблять незворотним розвиток глобального громадянського суспільства. Обговорюється значення публічної сфери як чинник політичної тематизації дискусій глобального громадянського суспільства та процедур їх проведення. З'ясовується специфіка комунікаційного підходу до аналізу публічної сфери політики як альтернативи висування вимог з перетворення обмежених ресурсами національних держав. Метою статті є виявлення значення демократичної громадськості для процесів інституалізації публічної сфери на основі домінуючих форм участі в публічній сфері політики. У статті застосовуються дедуктивний та індуктивний методи та спеціальні методи політичної науки (системний та порівняльний). Досліджується результативність відкритих обговорень у межах політики та громадської діяльності. Розглядається роль прагнення політичних суб'єктів реалізувати свої інтереси за будь-яку ціну і набути конкурентних переваг. Обговорюється багатовимірність контексту взаємодії політичної участі й публічної сфери політики. Виявлено значення інтерактивності соціальних мереж і соціальних медіа в рамках процесів концентрації політично орієнтованих громадян. Досліджується значення відмінності політичної участі доби Інтернет від традиційної громадської участі оффлайн.

Ключові слова: громадськість, публічна сфера, політичне маніпулювання, громадянське суспільство, демократія, сталий розвиток.

The meaning of the concept of “public”, which highlights the “transitional link” between individual and collective political participation, is considered. The institutionalization of the public sphere of politics as an important indicator of the depth of democratic reforms is studied. The types of political participation are revealed, which is the leading factor in identifying the possibilities of a positive scenario of democratic change. Features of fundamental changes that make the development of global civil society irreversible are established. The importance of the public sphere as a factor of political thematization of global civil society discussions and procedures for their holding is discussed. The specifics of the communication approach to the analysis of the public sphere of policy as an alternative to the requirements for the transformation of resource-limited nation states are clarified. The aim of the article is to identify the importance of a democratic public for the processes of institutionalization of the public sphere on the basis of dominant forms of participation in the public sphere of politics. The article uses deductive and inductive methods and special methods of political science (systemic and comparative). The effectiveness of open discussions within politics and public activities is investigated. The role of the desire of political actors to pursue their interests at any cost and gain a competitive advantage is considered. The multidimensionality of the context of interaction between political participation and the public sphere of politics is discussed. The importance of interactivity of social networks and social media within the processes of concentration of politically oriented citizens is revealed. The significance of the difference between the political participation of the Internet age and the traditional public participation offline is investigated.

Key words: public, public sphere, political manipulation, civil society, democracy, sustainable development.

Вступ. Демократична громадськість виступає важливою політологічною категорією, яка має потужний потенціал для фундаментальної наукової розробки. Зміст поняття «громадськість» висвітлює «перехідну ланку» між індивідуальною та колективною політичною участю, між високоорганізованим громадянським суспільством консолідованої демократії та первинними формами громадсько-політичної активності поставторитарного та трансформаційного періоду [2]. Інституалізація публічної сфери політики є важливим індикатором глибини демократичних реформ. У сучасній Україні після подій 2014 року

інтенсивність демократичних перетворень значно зросла. Водночас система політичної комунікації й надалі детермінована медіаполітичною структурою, контрольованою з боку потужних фінансово-промислових груп. На сучасному етапі існує потреба з'ясувати потенціал самоорганізації та громадської ініціативи в утворенні й підтримці інституцій публічної сфери, характерних для сталої демократії. У цьому контексті тип політичної участі виступає провідним чинником ідентифікації можливостей позитивного сценарію демократичних перетворень. Наявність демократичної громадськості як первинної ланки повноцінного

та функціонального громадянського суспільства означає можливість переходу сучасної України на наступний етап демократичного транзиту.

Аналіз публікацій Проблемі участі громадянськості в процесах політичної комунікації присвятили свої праці низка вітчизняних вчених. Зокрема, А.В. Баровська та І.О. Коваль досліджують умови реалізації комунікації «влада – громадськість» та побудови наративів на основі феномену зрозумілої мови [1], Б.О. Гребенюк розкриває терміни «громадянське суспільство» та «громадськість» на основі сучасних теоретико-методологічних підходів [2], З. Коваль аналізує засоби інформаційно-психологічного впливу на громадськість у контексті механізмів інформаційно-правових операцій [4], І. Кондраненкова та В. Бабич висвітлюють взаємодії в системі «уряд – громадськість» на основі електронних петицій [5], О. Рак встановлює особливості комунікативно-інформаційного впливу політичної влади на громадськість та громадську думку [6], О. Третяк з'ясовує шляхи розбудови демократичної взаємодії держави, громадськості та публічної сфери [9], Т. Федоренко розкриває специфіку громадськості і громадянського суспільства як суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я [10]. Наведене засвідчує не лише міжпредметні, але й міждисциплінарні зв'язки в контексті наукової розробки публічної сфери політики. Однак актуалізується частина загальної проблеми, яка охоплює взаємозв'язок політичної участі, публічної сфери та громадськості в сучасних умовах інформаційно-комунікаційної революції.

Метою статті є виявлення значення демократичної громадськості для процесів інституалізації публічної сфери на основі домінуючих форм участі в публічній сфері політики. Завданням статті є з'ясування перетворювального потенціалу політичної участі для демократичної громадськості.

Основний зміст. Пошук причинно-наслідкових зв'язків між глобалізацією і темпами розвитку глобального громадянського суспільства призводять до екскурсів у площини економіки та соціальної природи змін, які відбуваються в сучасному світі. Ці зміни є фундаментальними й такими, що роблять незворотним розвиток глобального громадянського суспільства, а також стимулюють існування публічної сфери політики. У сучасному суспільствознавчому дискурсі вчені відзначають різні аспекти актуалізації самого розуміння глобального громадянського суспільства. Характеризуючи історичний контекст виникнення та активного розвитку цього феномену з початку 1990-х років, відомий американський науковець Дж. Кін виділяє низку взаємопов'язаних тенденцій: «відродження концепції громадянського суспільства ліберальними інтелектуалами у Східній

та Центральній Європі після силового придушення Празької весни 1968 року і актуалізація цієї концепції в період посткомуністичних революцій початку 1990 років; вплив революційного ефекту нових супутникових та комп'ютерних технологій і комунікацій (відомий образ глобального села Маршала Мак Льюена став реальністю); формування під впливом масових пацифістських і екологічних рухів нової глобальної самосвідомості щодо життя в німціному і потенційно саморуйнівному світі; поширення уявлення про прихід нового глобального політичного порядку після розвалу світової комуністичної системи радянського типу; значне посилення впливу неоліберальної економічної парадигми і всесвітнє розростання ринкової капіталістичної економіки» [3].

Існування глобального громадянського суспільства як основи публічної сфери політики майбутнього забезпечує вимоги і стандарти для національного рівня громадянського суспільства [4]. Інтенсивні інтеракції в глобальному світі вимагають підготовки, а також уніфікації вимог у межах конкретних країн для забезпечення консолідованої позиції з певних питань. Тому в межах глобального громадянського суспільства публічна сфера отримує чинник не лише політичної тематизації дискусії, але й процедур їх проведення. Серед базового підґрунтя партисипації в глобальному громадянському суспільстві не слід забувати і приватний економічний сектор, який поряд з суто громадянськими неприбутковими організаціями може впливати на глобальну громадську думку [6]. Як свідчить досвід країн пострадянського простору, наявність потужних глобальних економічних гравців здатна змінювати ту чи іншу економічну та політичну ситуацію за короткий період. На це, зокрема, вказує діяльність представників фонду Джона Сороса в Грузії. З початку 2000-х років «Фонд відкритого суспільства» здійснював цілеспрямовану фінансову й консультативну допомогу, а також методичну допомогу з організації демократичних перетворень. Це дозволяє здійснювати тривалий час проєкт порівняно успішної демократичної трансформації в одній з найбідніших і бідних ресурсами країн колишнього СРСР, на противагу централізаторським тенденціям і впливу Російської Федерації.

Важливим з методологічної точки зору можливостей побудови сучасної теорії взаємодії громадянськості та публічної сфери є тло поширення квазіідеологічного підґрунтя політичного соціального і економічного розвитку. Одним з прикладів такого м'якого поширення ідей, як найбільш раціональних і придатних у розвитку людства, є суспільно-політична доктрина сталого розвитку, яку рідко можна заперечити на рівні конкретних держав чи політичних організацій.

Ліберальний погляд на публічну сферу політики в сучасний період поступається місцем

інтегрованому ноосферно-екологістському сприйняттю. Ці пріоритети можна порівняти з колишніми імперативами соціал-демократичної політики, яка мала на меті забезпечення існування держави загального добробуту. Тому комунікаційний підхід до публічної сфери політики є більш плідним, ніж висування вимог з перетворення національних держав, у яких є обмежені ресурси для таких глибинних трансформацій. Можливість «рекрутування» громадськості як акторів формування мережі публічної сфери ґрунтується на усвідомленні множинності громадськостей. «Таким чином, можемо констатувати, що група рекламодавців на цей момент є єдиною з “громадськостей” медіа, з якою працюють фахівці на професійній основі, тоді як робота з постачальниками та споживачами інформації практично не регламентується й відбувається спонтанно», – вказує український фахівець з соціальних комунікацій [7, с. 176].

Формування інтегрованої партисипативної концепції публічної сфери політики має включати й песимістичний погляд на розвиток глобального громадянського суспільства, оскільки не всі результати його існування є багатообіцяючими. Одним з таких підходів є негативні сценарії глобального розвитку і повсюдне домінування законспірованих глобальних еліт, які не звертають увагу на позитивні (гуманістичні) варіанти і засоби глобального розвитку.

Підходи до реального втілення глобального громадянського суспільства також тяжіють до задіяння вже наявних ресурсів. Існування на пострадянському просторі громадянського суспільства як формальної інституції сьогодні певним чином сповільнює розвиток і публічної сфери політики. «Громадськість» часів СРСР була, як відомо, інструментом владного впливу компартійної еліти. Більшість громадських об'єднань у чистому вигляді і громадська діяльність (участь) як така були дискредитовані. Тому реанімація, а фактично розбудова суспільства і публічної сфери політики, сьогодні є одним з важливих завдань.

Перехід пострадянської політичної сфери на основи вільної громадської діяльності не є простим. Значною перешкодою для повноцінного функціонування громадських організацій є рівень особливості політичної культури, яка не передбачає постійного (системного) громадського активізму у вигляді реакції на дії влади [8]. Також очікування патерналізму, ментальний зв'язок з державою, не дозволяють громадянам вийти на рівень індивідуальної свободи, самовираження і самостійного світосприйняття, не обтяженого державними ідеологемами й настановами, комунікаційними владно-управлінськими імпульсами тощо [5].

Таким чином, проєкт раціоналізації публічної сфери політики виходить з інтересів управління

розвитком громадянського суспільства. Він ґрунтується на інтересах оптимізації розвитку політичної системи через усунення деструктивних (ентропійних) чинників [9]. Раціональне майбутнє публічної сфери передбачає цілеспрямовані заходи її впорядкування, диференціацію існуючих проявів публічної політичної активності. Такий підхід дещо суперечить класичним уявленням, які склалися в межах комунікативної теорії. Однак етичне підґрунтя публічної сфери політики забезпечує відповідність «раціоналізаційних» проєктів класичним ідеалам демократії. Реальне впровадження проєктивного бачення раціональної публічної сфери політики може здійснитися лише на основі довготривалої практики поступової ціннісної переорієнтації учасників публічних політичних обговорень і переорієнтації на раціональні дії. Подальша раціональна еволюція демократичної політичної системи передбачає відмову від маніпулятивних практик у діяльності політичних суб'єктів (зокрема у практиці мас-медіа) та усунення егоїстичних настанов у діяльності політичних сил. Реалізація подібних контрфактичних настанов можлива лише на основі узгодження і взаєморозуміння виграшу всіх учасників політичного процесу від подібного сценарію розвитку. В цьому плані корисною для розуміння реальних перспектив впровадження таких процесів є теорія раціонального вибору, в межах якої раціональні гравці будуть оцінювати перевагу від конструктивної і нормативної поведінки.

Громадський дискурс у політиці як сукупність висловлювань певною мірою і є публічною сферою, якщо брати до уваги лише зміст висловлювань. Водночас інституційні відносини між суб'єктами політичного мовлення лежать у галузі політичної комунікації [1]. Тому взаємовплив та взаємопроникнення цих явищ потребують окремого та повного дослідження. Крім того, важливою темою, яка окреслює сукупність емпіричних проявів, що відбуваються в межах публічної сфери, є відкриті обговорення в межах політики та громадської діяльності. Дебати, слухання, публічні виступи, процедури в межах діяльності колегіальних органів та представницьких установ формують широке коло емпіричних фактів публічної політичної участі, які позначаються загальною назвою «публічні обговорення».

Громадські та політичні обговорення мають різну мету та зміст, але загалом вони являють собою «нематеріальну субстанцію» демократії як сукупності позицій і вільно висловлених точок зору (які сьогодні фіксуються в Інтернет [5]). Крім того, обговорення, як чинник прийняття рішень у межах держави, потребують дослідження через потребу впровадження подібних практик у сучасній Україні.

Частиною проблеми публічної сфери в політиці, яка потребує вивчення у теоретико-

методологічному контексті, є проблема політичної маніпуляції, яка, з одного боку, визначає прагнення політичних суб'єктів реалізувати свої інтереси за будь-яку ціну і набути конкурентних переваг. Одночасно діяльність у межах політичної маніпуляції загалом відповідає засадам вільної конкуренції, що не суперечить розвитку демократії. Тому необхідним є визначення оптимального, або прийняттого, рівня політичного маніпулювання для розвитку публічної сфери. При цьому окремою темою є способи дослідження політичної комунікації як сукупності явищ, що потребують раціонального перетворення та оптимізації. Ці механізми участі громадськості можуть бути задіяні у разі, якщо суспільство зможе досягти консенсусу щодо основних параметрів змін. Тому цілеспрямована та одномоментна раціоналізація політичної комунікації виглядає певною метафорою.

Таким чином, контекст взаємодії політичної участі й публічної сфери політики є надзвичайно багатовимірним. Аналіз усіх чинників цієї взаємодії не дозволяє робити прогнози, оскільки предметна сфера ще перебуває у стадії опису. Водночас прийоми маніпулювання та їх наслідки вже кваліфікуються як негативні та такі, що загрожують публічній сфері. В той же час зрілість публічної сфери демократичного суспільства визначається здатністю адаптуватися і запобігти відвертим маніпуляційним стратегіям. Як засіб, який притаманний всім політичним системам, маніпуляція політичною участю не може бути розглянута окремо від соціально-психологічного тла конкретного суспільства, а також його політичного порядку денного. Тому ця подвійна належність

маніпуляції до доктринальних засад і конкретних політичних ситуацій дозволяє сформулювати її цілісну концепцію. Отже, політична маніпуляція в межах політичної комунікації є зворотною стороною конструктивної громадської комунікаційної дії.

Висновки. Таким чином, політична участь в умовах Інтернет кіберсфери та новітніх соціальних медіа зводиться до поширення політичного контенту та його споживання. Висока інтерактивність соціальних мереж і соціальних медіа дає змогу концентрації політично орієнтованих громадян навколо публічного обговорення суспільних проблем. Водночас наявність соціальних медіа визначає «розважальну» спрямованість значної частини комунікативних інтеракцій.

У зв'язку з цим політична участь доби Інтернет відрізняється від традиційної громадської участі оффлайн. Таким чином, сучасна демократична громадськість не повною мірою придатна для формування повноцінних публічних просторів політики, оскільки серйозне обговорення та громадські ініціативи не можуть розглядатися як розваги або інтегровані до схеми infortainment. Отже, сучасній Україні необхідне формування креативних підходів до підвищення активності політичної участі на основі поєднання громадянської дії як «корисної праці» пострадянського типу та способів проведення вільного часу. Основою для подальшого розвитку проблеми, порушеної в цій статті, є встановлення ключових структурних елементів публічної сфери, які можуть запобігти деградації та регресу в процесі розбудови демократії в транзитивних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баровська А.В., Коваль І.О. «Зрозуміла мова» / Plain language як умова реалізації комунікації влада – громадськість та побудови нарративів. *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4. С. 49–54.
2. Гребенюк Б.О. Теоретико-методологічні підходи до розкриття термінів «громадянське суспільство» та «громадськість». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 125–131.
3. Кін Дж. Демократія і громадянське суспільство. Москва : Думка. 2001. 346 с.
4. Коваль З. Механізми інформаційно-правових операцій як засоби інформаційно-психологічного впливу на громадськість. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 67–71.
5. Кондраненкова І.К., Бабич В.А. 2018Електронні петиції як засіб взаємодії в системі «уряд-громадськість». *Молодий вчений*. № 4(2). С. 646–649.
6. Рак О.Ю. Комунікативно-інформаційний вплив політичної влади на громадськість та громадську думку. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 2. С. 271–281.
7. Самойленко О.Ю. Громадськість у контексті PR сучасного ЗМІ. *Держава та регіони. Соціальні комунікації*. 2013. № 1. С. 174–177.
8. Степаненко В. Публічність влади, або як втихомирити революційного джина? *День*. 2005. № 57. С. 8.
9. Третяк О.А., Пилипенко О.В. Держава, громадськість та публічна сфера: шляхи розбудови демократичної взаємодії. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2011. Вип. 1(2). С. 276–283.
10. Федоренко Т.А. (2016) Громадськість і громадянське суспільство як суб'єкти формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. № 4. С. 137–142.